

Parlamentolar ve hariciye işleri [*]

Şunlara ahiren gayet ehemiyetli bir zamime, harbin mesabini men'e medar olmak üzere beynelmilel tahkimlerin ilâvesi, vaki olmuştur.

Yalnız bir takım meseleler var ki henüz parlamentoların mürakabeleri altına alınmamıştır. Halbuki «siyasî» denilen bu cümleî mesail husule getirmeğe müstait oldukları netaici vahime itibarile pek mühimdir. Öyle iken bilhassa bu meselelerde hükümetler parlamentoların müdahalelerine karşı duruyorlar.

Efkârı umumiye milletlerin hayatı siyasiyelerinde ehemmiyetli bir amil olmaklığa tedricen muvaffakiyet kesbetmiştir; hükümetlerin bu sahadaki muamelâtını yalnız mürakabe değil, belki telkin ve tevcih bile eylemektedir; [zemanımız devletlerinde gazete, mecmua, kitap ve sair şekillerde kolaylıkla vukua gelen neşriyat ammenin hissiyatını ve menafiini izhar etmektedir; bir devletin demokrasi yolunda terakkisi ile efkârı umumiyenin ehemmiyeti ve hükümetin muradı millete riayeti mebsuten mütenasipdir.

Bununla beraber, bir takım mes'elelere efkârı umumiyenin karışması caiz olmadığı, bunlar kuvvei icraiyenin, betahsis hariciye nazırının, mürakabeî mutlakası altında tezekkür ve hal edilmek lazım geldiği ileri sürülüyor. Bu mutaleayı serd edenler haricî işlere parlamentonun müdahalesi menafii develete gayet muzir olabileceğini; zira diplomasıde, diplomatikî müzakeratta, kararların süratle ittihazı ve sırrıyeti matlup olup, halbuki mezkûr mürakabe hariciye nazırın harekâtını işkâle, kıy-

[*] Üst tarafı Mecmua'nın 40 numaralı sayısındadır.

metli bir vaktin ziyasına, kıymetli fırsatların fevtine ve sırrın inkişafına müeddi olacağını söylüyorlar.

Bu mutaleanın isabeti gayri münkerdir. Fakat, diğer cihetten, bir hükümetin tuttuğu mesleki siyasetin menafii ammeye hakikaten uygun olup olmadığı hususunda emniyet hasıl edilemeyeceği de kabili inkâr değildir. İngiltere gibi şûrai mürakabeyi ve mesuliyeti kaidei muttaride haline komuş olan memleketlerde bile siyaseti hariciyeyi devamlı ve tesirli bir surette mürakabe etmek mümkün olmamakta, hariciye nezaretinin icraatının tafsilâtı halka, hatta parlamentoya, uzun müddet meçhul kalmaktadır. Başka memleketlerde ise mahzur daha büyüktür. Ammenin veya parlamentonun bu icraata vakit ve zamanile ve layıkile vukuf peyda edememesi, müdahale ve mürakabeye imkân bulamaması yüzünden memleket içinden çıkılmaz müşkilata ilka edilmiş bulunabilir.

Siyaseti hariciyenin efkâr ve temayülâtı zamaneye muvafık bir sureti vasiada parlamento mürakabesine tebaiyeti kaidelerini Amerika Düvelimüttehidesi ittihaz etmiştir. Şayanı nazarı dikkatdir ki Düvelimüttahide'de cari olan usulün — haricî işlerde Senato'nun hükümetle amiliyeti müştereke halinde hareket ederek bu işleri sıkı bir mürakabe altında bulundurması usulünün — muarızları memlekete gerçekten nafi bir takım fırsatların fevt olduğunu isbat yolunda hiç bir vak'a zikretmiyorlar; yalnız diyorlar ki : Düvelimüttahide'nin haricî işler sahai hakikiyesinde yaşayabilmesi mücerret onun vaz'iyeti hususiyesi — coğrafi ve siyasi vaz'iyeti — sayesinde mümkün olmaktadır.

Bu bir doğru istidlal değildir, zira malumdur ki Düvelimüttahide hayli vakitten beri gerek Avrupa ile, gerek öteki « Amerikalılar » — Vasatî Amerika ve Cenubî Amerika — ile gayet karışık münasebatı siyasiyeye dalmıştır; Amerika kuvvei icraiyesi gayet kerışık mesaili diplomatikiyenin hal ve tesviyesi lüzumu karşısında kaldığı halde, Senato'nun hükümetle amiliyeti müşterekesi yüzünden hiç bir gûna ehemiyetli müşkilât hâdis ol-

maimıştır. Burada hatıra Versay muahede-inin Senato tarafından tasdik edilmemiş olması keyfiyeti gelir. Esasen beynelmilel hiç bir yeri olmayan, yeni ve 1914-1918 harbinden daha çok şiddetli muharebelerin cürsumelerini hamil olan bu muahedeyi Sena, Düvelimüttahide'nin kendi menafiine en muvafık bulup ta ittihaz ve takrir etmiş bulunduğu usulü siyaseti hariciyeyi altüst etmeksizin, tasdik edemezdi. Müttahide Senato'su'nun bu muahede hakkındaki uzun müzakerelerini iş'ar eden zabıtlar mutalea olunursa bu cihe anlaşılır.

*
* *

Harici işlerin tevcihinde ve idaresinde nasıl bir mesleki hareket ittihaz olunmalı ki bunlar matlup vechile görülür ve bu hususa millet mutmeim halde bulunur olsun?

Bu bapta hatıra gelen bazı islahatın her memlekette, aynı zamanda ve aynı yolda müttahaz olamayacağı aşikârdır. Bir sahai muamelâtı hükûmet, ki onda bir kanaati sarıha çok cerenin kökler salmıştır, ona esaslı islahat sokmak ancak zamanla, ve bundan başka, islahatın haddi zâtinde adına uygun, müsmir ve mukarrer olabilmesi muhtelif memleketlerde muhtelif suretlerle, kanunu esasilerin mahallî ve tarihî hususiyatını nazarı itibardan uzak tutmamak şartile, mümkün olur.

Evvelâ, hariciye nezaretleri perde arkasında iş görme usulenden *mehma emken* uzaklaşmalıdır, parlamentoya, ve onun vasıtasile millete, diplomasi aleminde neler olduğunu öğrenme imkânını vermelidir. *Mehma emken* kaydından kasd olunan mana şudur ki, bir müzakeri düveliyenin bütün tafsilâtı hemen ve müzakerat sona ermeden parlamentoya bildirilmek lâzım gelmez, böyle bir hareket abes, hatta muhataralı bile olur [*]. İtilaf belirmiş olmadıkça, onun zımnındaki müzakerat gizli tutulabilir; ama, bunların gayesini parlamento bilmeli-

[*] Mesela siyasi muharreratın kaleme alınmağında parlamentonun veya azası içinden onun tayin edeceği zâtlerin iştirâki lüzumunu kimse iddia edemez.

dir [**]; böylece, mektûmiyet tedricen, zamanen kendiliğinden zail olur. Milletler arasında ticarî münasebetler gibi bir çok münasebat vardır ki onlara dair müzakereler şu usulü muamele altına girer. Vaktile ticaret muahedeleri bile gizli müzakere edildiikten sonra yine gizli akdedilirdi. Zemanımızda bu kabil-den hususata dair, değil ukudun, hatta müzakeratın büsbütün gizli cereyanına kimse taraftar olamaz. Bu gün hemen hemen umumiyetle müsellemdir ki ticarî itilaflara ne kadar alâniyet verilirse onlar tatbikatta o kadar sağlam ve tesirli olur; onların tadile mühtac olmaksızın uzun müddet varlıklarını muhafaza edip edememeleri, uzun veya kısa bir müddet için'e az veya çok tadilata mühtac olup olmamaları keyfiyeti de bu nisbete göre vaki ve mütehavvil olur.

Bahsolunan islahî tedbirlerden bir tedbir vardır ki ittihazı elzemdir: Zemanımızdaki siyasi fırkalar nehcini işlerin tevcihi ve idaresi hususunda peyda olan şu zaruretlere tevfiik etmek; harici işler dahili siyasetin te'iri altına girmemeli, parlamentoda siyaseti dahiliye'len ve bunun doğurduğu ağrazdan mütevellid çalgıların çalkıntısına kapılıp tabi olmamalıdır; hariciye nezareti mutlak surette bitaraf olmak ve kabine tebeddüllerinden müteessir olmamak gerekdir. Bazı memleketlerde kabinelerin ömürleri pek kısa oluyor, mesela Fransa'da böyledir; orada bir kabine, vakti hesapla, yerinde dokuz aydan fazla tutunamıyor; fakat Fransa hariciye nezareti nezaret makamındaki tebeddülde işlerince müteessir olmaksızın tuttuğu yolda gidiyor. Bu yolca tebeddüllerden bu yolda teessür ancak fevkal'ade hallerde olabilir.

Diğer taraftan, zemanımız parlamentoları ile fırkaların terkip ve te'ekkülleri arasında siyaseti dahiliyece irtibat o mertebe sıkı olmuştur ki parlamentonun harici siyasete teferrü eden mes'elelerde siyaseti dahiliyeye müteallik mülahazalara tabi olup ta tarafgirane hareket etmemekliğini temine salih yeni usuller vaz'ı icab etmektedir. Matlup islahatın bu en güçü olduğu

[**] A. Ponsonby, "Democracy and the Control of Foreign Affairs" (Demokrasya ve hariciye işlerinin mürakabesi), 1912.

müşellemdir. Mes'ele bazı memleketlerde nazarı dikkati celbetmiş isede henüz bir sureti halle iktiran etmemiştir.

Bu hususda hatıra gelen carelen içinde—maksada kifayetsizliğile beraber — en iyi görünen, Müttahide Senatosu'nda olduğu gibi, hariciye işleri için parlamentoda mahsusî bir komisyon teşkilidir .

Bir de parlamentoda hariciye işleri hakkında mücavebeyi sıklaştıırıp çoğaltmak adetini ittihaz etmeli, tâki halk bu hususda tenvir edilmiş olsun. Bir takım memleketlerde, parlamentoya karşı nazırların mes'uliyetleri kaidesi mevzu bulunmakla beraber, hariciye nazırları sanki uzlet ihtiyar etmişler gibi yaşamakta olup, parlamentoda ender görünürler, yalnız bütçenin umumî müzakeresinde veya bütün bütüne fevkal'ade hallerde parlamento huzurunda isbati vücut ederler. Bütçe hakkındaki müzakerei umumiye şüphesiz çok faidelidir, onun dairesinin tahdidî kimşenin hatırından geçmez; fakat hariciye nazırlarile hariciye nezaretleri kalemlerinde kullanılan kâtipler müstesna olarak, hiç kimse bu müzakereye bir memleketin haricî siyasetini mürakabe için kâfi bir vasıta nazarile bakmaz. Bu malî münakaşalar ancak yılda bir defa vuku bulabilir ve memleketin haricî siyasetine müteallik mes'elelerin hepsini ihata edemez. Haricî işler hakkında münakaşalar daha sık olmalıdır, tâki parlamentonun elinde matlubla muvafık bir mürakabe çaresi bulunabilsin. Her kes bilir ki hariciye nazırlarının beyanatları beynelmilel münasebat sahasında ehemmiyetle telakki edilir; binaenaleyh, hariciye nazırlarının parlamento huzurunda mümkün olduğu kadar sık söz söylemeleri temenni olunur, zira bu sözler beynelmilel ihtilafların ve galatı fehimlerin önünü almağa medar olur.

Muahedelere ve sair beynelmilel itilaflara gelince, bunların müzakeresi yürütülürken parlamentonun iştirâki dairesini mümkün olduğu kadar genişletmekte faide vardır, ve bunların tasdikine parlamento daima teşrik etmeliği bir kaidei umumiye olmak üzere kabul etmek gerektir.

*
* *

Bütün şu islahatın asıl gayesi, halkı daha iyi haberdar bu-

lundurmak suretile, haricî işler sahasinde efkârî umumiye tarafından daha vüs'altı bir mürakabeyi temin etmeklikdir; bu, milletin haricî siyaseti ile halkın menafiini temas halinde tutmak için yegâne çaredir.

Bir taraftan sırriyetin. diğerk taraftan alâniyetin faidesile mahzurları mukayese edildikte, alâniyetin faidesi galip görülür. Zemanımızda hariciye işlerine alâniyetin temini için en iyi çare bunlara, milletin idaresini tasvir edici olmaları hasebile, parlamentoları teşrikden ibarettir. Parlamentoların bu müşareketleri bir memleketin siyaseti hariciyesinin tafsilatını halka bildirerek, devletler arasındaki dostluk münasebatının salahına, diplomaside istikrarın izdiyadına, müsalemeti ammeye umumî teveccühle seyrü meşiyetin takviyesine ve her türlü şahsî, tecavuzî veya cenkcüyane siyasetin men'ine medar olur.

Demokrat devlet ve hükûmeti zemânede bu islahat elzemdir.

— SON —

Ahmet-Reşit